

Islamistické organizace v Egyptě

TOMÁŠ RADĚJ

Po útoku na USA v září 2001 se světová pozornost opět zaměřila na fenomén terorismu radikálních islámských uskupení. Jeho symbolem se stal saúdskoarabský milionář Usáma bin Ládín,¹ který je pro Američany úhlavním nepřítelem již od bombových útoků na americká velvyslanectví v Keni a v Tanzanii v roce 1998. Dopadení bin Ládína a jeho spolupojovníků se stalo jednou z amerických priorit a Afghánistán, dosud bezpečná bašta radikálních islámských skupin, je terčem americké odvety. Jedním z nejbližších společníků bin Ládína je °Adžmán Zawáhíri, vůdce egyptské organizace *Džihád*,² který patří k nejhledanějším egyptským islamistům. Na jeho dopadení mají Američané rovněž eminentní zájem, ale v Afghánistánu bychom našli psance z mnoha dalších, převážně arabských režimů. To poukazuje na sofistikované propojení islámských radikálů z celého světa.

Není překvapující, že Afghánistán se v 80. a 90. letech 20. století stal bezpečným útočištěm islamistů, pronásledovaných svými režimy za účast na teroristických operacích v domovských státech. Některé islámské režimy v 80. letech dokonce otevřeně podněcovaly a vítaly odchod islámských radikálů ze svých zemí do války proti sovětským divizím po boku afghánských mudžahidů. Mnohé režimy se mylně domnívaly, že se odchodem islamistů zbaví domácí hrozby, avšak jejich kalkulace byla chybná.³ V afghánských horách se pro vlády islámských států utvářela bezpečnostní hrozba netušených rozměrů. Islamisté z Alžírsko, z Egypta, z Jemenu, z Jordánska, z Pákistánu či např. ze Saúdské Arábie získali během afghánské války užitečné kontakty a rovněž neocenitelné válečné zkušenosti, které po návratu využili k boji proti svým vládám. Navrátilci z Afghánistánu – „afghánci“ – stojí na přelomu 80. a 90. let za reaktivací rozmanitých teroristických buněk v islámském světě a částečně i za rozdmýcháním vnitřních konfliktů ve svých zemích.

Jedním z režimů, který má problémy s „afghánci“ a na němž chci ukázat vývoj islámského fundamentalismu i s jeho mezinárodními vazbami, je Egypt. Tato nejvýznamnější země arabského světa je v 90. letech sužována výbuchem násilí, které bývá téměř jednoduše přisuzováno tzv. islámským fundamentalistům. Nabízí se však otázka: *Kdo jsou ti to oponenti režimu a proč si někteří zvolili cestu násilí v boji proti vládě prezidenta Mubáraka?*

Při analýze islámského fundamentalismu v Egyptě se pokusím popsat jeho jednotlivé proudy a aspekty, neboť si uvědomuji, že islamismus nepředstavuje jednotlivý proud myšlení a konání, ale naopak je změtí velmi odlišných islámských skupin.⁴ Jejich vnitřní ideologické soupeření je velkou slabostí současných islámských hnutí. Přestože společným cílem je islamizace politického i veřejného života, názory na formu a totalitu uplatňování islamizace se často diametrálně liší.⁵

Domnívám se, že:

- 1) útoky proti režimu jsou mnohdy vedeny ze zcela jiných pohnutek než z islamistických snah;
- 2) současný režim svou nesmyslně rozsáhlou represí získává islámským hnutím tisíce nových stoupenců;
- 3) islamistický charakter protirežimních útoků je neúměrně zdůrazňován, což je pro režim výhodné vnitropoliticky i na mezinárodní scéně;
- 4) neutěšená ekonomická a demografická situace patří k hlavním příčinám odporu proti režimu.

Vývoj islamismu v Egyptě je popisován především v 80. a 90. letech 20. století, nicméně pro úplné pochopení je nezbytný krátký exkurz, vysvětlující předchozí události.

EGYPT PŘED ROKEM 1981

Egypt může být bez nadsázky označen za kolébku islámského fundamentalismu. V 19. a 20. století se stal nejvýznamnějším dějištěm zápasu o budoucí podobu islámu, což bylo způsobeno nejen výjimečným postavením této země v islámském světě, ale i zdejším vznikem pramatky pozdějších islamistických organizací. V chaotické vnitropolitické atmosféře 20. let 20. století vzniklo v Egyptě hnutí známé jako *Muslimské bratrstvo*,⁶ které si rychle získalo statisíce stoupenců a stalo se vážnou ideologickou výzvou egyptské monarchii.

Nezávislost Egypta byla tehdy iluzorní a víceméně otevřené britské vměšování bylo trnem v oku většině Egyptanů, kteří s úlevou uvítali vlastenectví Muslimského bratrstva a jeho snahu o návrat k tradici. Příčinou rychlého šíření jeho myšlenek byla praktická stránka činnosti tohoto hnutí. Hasan al-Banná neomezil aktivitu hnutí jen na teoretickou etickou funkci, ale podněcoval jeho členy a přívržence k činu. Praktické činnosti dokázal vtisknout nezbytný politický výraz. Tento aspekt vysvětluje překvapivě velký a rychlý dosah idejí zmíněného hnutí v předválečném Egyptě. Al-Banná neúnavně cestoval po mešitách v celé zemi a bratři záhy rozvinuli rozsáhlou charitativní činnost, která byla příčinou následných úspěchů. Statisíce Egyptanů osobně poznávaly islámskou solidaritu v bratrském charitativním sektoru – sirotčince, menší nemocnice, veřejné vyvažovny pro chudé, poskytování finančních prostředků nutným studentům apod. Muslimské bratrstvo svou rétoriku účinně přetvářelo v praxi, a tak počet jeho členů dosáhl během prvního desetiletí až jednoho milionu.⁷

Ačkoli byl vztah hnutí k režimu během 30. let spíše pasivní, uzrávala v jeho řadách radikální odnož, která již během druhé světové války představovala zřetelné nebezpečí. Postupná radikalizace vyvrcholila v roce 1942, kdy vznikl tzv. „zvláštní aparát“,⁸ vojenské křídlo radikální části Muslimského bratrstva. Muslimští radikálové se poté spojili s odpůrci Britů, vzešlými z egyptské armády, kteří si říkali *Svobodní důstojníci*. Po společných sabotážích na britské cíle následovaly britské represe, které se však bratřím vyhnuly. Další střet Muslimského bratrstva s režimem byl vyprovokován první arabsko-izraelskou válkou v letech 1948–1949. Egyptští bratři vyslali do války zvláštní oddíly a získali na svou stranu i některé armádní důstojníky, kteří ilegálně pomohli oddílům vyzbrojit. Šíření idejí Muslimského bratrstva mezi Palestinci započalo již ve 30. letech a před válkou v roce 1948 existovalo v palestinských řadách 38 buněk bratrstva. Po vzniku Izraele egyptští bratři vyvíjeli intenzivní činnost v pásmu Gazy, sužovaném nesmírnou chudobou a zalidněností. Jordánská odnož Muslimského bratrstva se naopak angažovala na západním břehu Jordánu. Struktura bratrstva v Gaze, známá jako *Islámský kongres*, se stala jednou z nejúspěšnějších regionálních odnoží Muslimského bratrstva. Na sklonku roku 1987 vznikla z „podhoubí“ palestinských bratří organizace *Hamás*, která za svého ideového vůdce považuje legendárního vůdce palestinských bratří Ahmada Jásína. Odpůrce egyptské účasti ve válce a zastávce rozpuštění Muslimského bratrstva, premiér Mahmúd Fahmí Nukráší, byl v prosinci 1948 zastřelen v Káhiře. Režim reagoval podobně, al-Banná byl v únoru 1949 zastřelen pravděpodobně policejním agentem.

V červenci 1952 byl svržen král Farúk a moci se chopila egyptská armáda. Z vnitřního mocenského souboje vyšel vítězně plukovník Gamál ‘Abd an-Násir, jenž se stal prezidentem v roce 1954. Brzy se dostal do konfliktu s bratry, který se týkal otázky role islámu v životě země. Radikální část bratří rozpoutala protinásirovskou násilnou kampaň, která jejich hnutí zkompromitovala, a tak posílila již nemalou Násirovu prestiž. Posledním excesem bratří byl pokus o zavraždění Násira 26. 10. 1954 v Alexandrii. Násir, podporovaný značnou částí obyvatelstva, postavil Muslimské bratrstvo mimo zákon a tisíce bratří byly deportovány do pouštních koncentračních táborů a desítky popraveny. Na sklonku 50. let se mnozí bratři stávají vášnivými obhájci ozbrojeného *džihádu* proti režimu. Násirovou ideologií se stal tzv. arabský socialismus, doprovázený silným sekularismem, což přispělo k přátelství se socialistickým táborem. Všeobecnou amnestií z roku 1964 následovala další velká čistka v roce 1965.⁹ V roce 1967 byl Egypt poražen Izraelem v tzv. šes-

tidenní válce, ale Násirovou osobní pozicí tato porážka příliš neotřásla. Jedním ze závažných důsledků konfliktu bylo však vyvrcholení krize panarabského nacionalismu, který zakusil již před rokem 1967 výrazné neúspěchy. Šlo např. o rozpad Sjedinené arabské republiky (SAR) v roce 1961, v níž se v roce 1958 sloučil Egypt se Sýrií, nebo o bratrovražedné vnitroarabské střety během občanské války v Jemenu v 60. letech. Šestidenní válka a události Černého září roku 1970, kdy Jordánsko vypudilo ze země ozbrojené palestinské složky, byly tehdy smrtící ranou kdysi mocného panarabského hnutí. Násir umírá v roce 1970 jako charismatický vůdce arabského světa a svému nástupci zanechává velmi obtížnou pozici.

Ačkoli se Anwár Sádát odvážně pokusil řešit problémy režimu, taktika, kterou použil, ho v závěrečné fázi zničila. Jeho postoj k politickému islámu byl mnohem vstřícnější než za Násirovy vlády, dokonce využil islámskou opozici k tzv. „opravné revoluci“, k jakési revizi násirismu. V roce 1972 bylo ze země vypovězeno 14 000 sovětských poradců a Sádát přerušil přátelské kontakty s východním blokem. Tyto kroky by se daly jistě interpretovat jako Sádátovy ústupky islámské opozici, přestože ho k nim vedla především vnitropolitická potřeba. Avšak velká část islamistů se nezdála uspokojena a Sádát byl překvapen i zklamán. Zatímco umírnění islamisté uvítali uvolnění Sádátovy éry s úlevou po předešlých represích, radikální část považovala dosažené pozice za nedostatečné a se stoupající směrností kritizovala téměř veškerou vládní politiku. Hlavním terčem islamistické kritiky byla usmiřovací politika s Izraelem po jomkippurské válce¹⁰ v roce 1973, dovršená dohodami z Camp Davidu o šest let později. Nejzávažnějším projevem nespokojenosti s režimem byly demonstrace v lednu 1977.¹¹

Ve druhé polovině 70. let nestálo proti Sádátovi jen extremistické křídlo Muslimského bratrstva, ale i nově vzniklé islamistické skupiny. Mnoho z jejich vzniku, historie a vzájemných kontaktů je dodnes zahaleno tajemstvím.

Proti Sádátovi stálo především nesmírně komplexní a mnohotvárné hnutí *gamá'át*. Tyto skupiny, jejichž vznik byl na počátku 70. let podpořen právě Sádátem jako protiváha levicových oponentů, původně vznikaly např. ve studentských *kampusech*. Postupně se však jejich nesourodá síť vytvořila napříč rozmanitým třídním, profesním i věkovým spektrem a po celém Egyptě vznikaly buňky, v nichž se sdružovalo obyvatelstvo se silným islámským cítěním. V těchto prototypích ideální *ummy* (obce věřících) se studoval Prorokův život, přičemž určité buňky měly polovojenský charakter, pěstovala se v nich islámská morálka a usilovaly o dosažení určitého politického cíle. Tento spontánní projev, jenž v sobě sloučil zvláštní směs politického a lidového islámu, je fascinujícím fenoménem 70. let. Politicky nevyhranění a k extremismu tíhnoucí členové těchto skupin byli stejně nebezpeční jako islamisté, kteří se rekrutovali ze sofistikovanějších organizací. V 70. letech se změnila též sociální základna islamistických hnutí, jejichž členové dříve pocházeli především z městských vrstev. Přesunutí členské základny do venkovského prostředí znamenalo větší radikalizaci.

Růst islamismu v Egyptě v 70. letech byl způsoben širokou škálou komplementárních faktorů. Za jeden z rozhodujících je možné označit Sádátovo úsilí o hospodářský liberalismus. Tzv. politika „otevřených dveří“ (*infitáh*), která do země přivedla západní investory, v konečném důsledku jen prohloubila ekonomickou krizi a nespokojenost s režimem. Výsledkem snahy skloubit západní kapitál a know-how s levnou egyptskou pracovní silou byla hrozivě rostoucí inflace a rozevírající se sociální nůžky mezi malou vrstvou zbohatlíků a vzrůstajícím počtem Egyptanů, žijících pod hranicí chudoby. Ústup státu od sociální politiky společně se snahou zeštíhlit přebujelý státní sektor vzbuzoval kritiku obyvatelstva, které bylo zklamáno neúspěchem Sádátových reforem. Samotný Sádát se svou „polobritskou“ manželkou byl v lepším případě vnímán jako prozápadní vůdce, jenž se „koří“ kapitalismu a paktuje se s nepřáteli islámu. Postupné sblížení s Izraelem v 70. letech a poskytnutí exilu iránskému šáhovi během islámské revoluce v Íránu v roce 1979 „vynesly“ Sádátovi označení zrádce a bojkot především ze strany arabských států.

V roce 1974 provedla pokus o převrat *Organizace islámského osvobození* v čele s Palestincem Sálahem Sirrijou. Vůdci tohoto nezdařeného pokusu byli popraveni. Režim rovněž zasáhl proti *Společenství muslimů* (*Gam'at al-muslimín*), vedenému Mustafá Šukrím, jehož přívrženci dokonce odcházeli do hor, kde vytvářeli jakési vzorové *ummy*. Egyptský tisk posměšně přezdíval Šukrího hnutí at-Takfír wa al-hidžra (*takfír* znamená obvinění z bezvěrectví a *hidžra* následný odchod do ústraní). Ideologie uskupení pod Šukrího vlivem napomáhala k izolaci členů od bezvěrecké společnosti, a to nejen v horách, ale též na okrajích měst ve speciálních bytech. Šukrí, vězněný Násirovým režimem v 60. letech, sám sebe označoval za Bohem vedeného a stylizoval se do role mesiáše (*mahdí*). Jeho mesianistická a izolacionistická ideologie se v Egyptě naposledy objevila v roce 1990 ve Fajjúmu a zůstává krajní variantou radikálního islamismu. Po únosu a vraždě exministra pro náboženské záležitosti šajcha Muhammada Dhahabího (po nezaplacení výkupného) byli Šukrí i vrazi dopadeni a pověšeni.

Kromě těchto skupin vznikla rovněž tajemná organizace *Džihád* (Svatá válka), která se skládala snad ze tří či čtyř konspiračních skupin, jejichž provázanost a případné nejvyšší velení není dodnes uspokojivě objasněno. Jisté je, že jedna část *Džihádu* úspěšně infiltrovala armádu, včetně poměrně vysokých postů.

Dne 6. 10. 1981 byl při vojenské přehlídce v Káhiře prezident Sádát zavražděn poručíkem dělostřelectva Chálidem al-Islámbúlím, jenž patřil k islamistickým spiklencům *Džihádu*.¹² Síla, nebezpečí a odhodlanost islámských oponentů sekulárních egyptských režimů, jež se atentátem na Sádáta ukázaly v hrozivém světle, se stala největším problémem i pro prezidenta Mubáraka v 80. a 90. letech.

EGYPT A ISLÁMSKÝ FUNDAMENTALISMUS V 80. A 90. LETECH 20. STOLETÍ

Egypt v 80. letech – vnější faktory

Po Sádátově smrti nevypukla lidová revoluce, jak fundamentalisté naivně předpokládali. Pouze ve městě Asjút v tradicionalistickém Horním Egyptě vypukla revolta, která byla rychle potlačena. Sádátovi vrazi byli odsouzeni a popraveni v roce 1982 a moc v souladu s ústavou převzal viceprezident Mubárak, Sádátův blízký spolupracovník během 70. let a hrdina jomkipurské války z roku 1973.

Mubárak, vědom si široce rozšířené frustrace mezi obyvatelstvem, od počátku vystupoval jako praktický politik a zdržel se projevů, které by Egyptanům slibovaly vyřešení všech problémů v brzké době. Ačkoli nepřerušil rozhovory s Izraelem a v zahraniční politice zachoval proamerickou linii, snažil se podnikat kroky, které by obyvatelstvo (především sympatizanti islamismu) uvítalo. Jeho cílem bylo odstranění korupce a v omezené míře snaha o pozvednutí role islámu v životě země.

Osmdesátá léta byla pro Egypt důležitá především z hlediska vývoje v jiných zemích. Ačkoli byl pozorně sledován, Egypt ani USA nebyly schopny předpovědět pravděpodobný budoucí dopad těchto událostí a nevyhnuly se chybám. Devadesátá léta jsou svědectvím chybného rozhodnutí egyptské i americké vlády ve vztahu k afghánským mudžáhidům¹³ a k iráckému režimu. Výsledek jejich politiky byl v 90. letech patrný nejen ve válce v Perském zálivu, ale rovněž v každodenním úporném boji s islamismem.¹⁴ V případě podpory afghánských válečníků převážily úvahy v duchu studené války, který Američanům velel podporovat kohokoli, kdo oslabí tehdejší SSSR. Egypt byl ve srovnání s USA zanedbatelným aktérem. Avšak podporu iráckému režimu poskytovaly nejen USA, ale spíše Egypt. Jeho pomoc ve válce s Íránem byla sice pro Irák důležitá, ale pro Egypt byla zároveň způsobem, jak opět získat silnou pozici v Lize arabských států (LAS), a to s podporou Iráku. Pro opětovné začlenění Egypta do LAS dokonce osobně a přesvědčivě argumentoval sám irácký vůdce. Ani USA, jež poskytly Iráku zbrojní podporu, neočekávaly, že Saddám Husajn nakonec obrátí zbraně proti nim. Je ovšem nutné poznamenat, že dodávky zbraní pro irácký režim byly ještě štedřejší ze strany Francie a SSSR. Státy Per-

EGYPT

ského zálivu, jako je Kuvajt či Saúdská Arábie, zděšené islámskou revolucí v Íránu, poskytl Iráku finanční pomoc ve výši desítek miliard dolarů, což bylo pro Saddáma Husajna nesmírně důležitou ekonomickou vzpruhou. Intenzivní podporu Iráku ze strany tak odlišných spojenců lze vysvětlit tím, že Irák byl považován za menší zlo než Írán, vyvážející svou obávanou šíitskou (ší'itskou) revolucí. Káhira a Washington, zaslepené ve svém usuzování, v 90. letech pak řešily následky svých předešlých spojenectví.

Válka v Afghánistánu

Na počátku 80. let egyptská vláda otevřeně podpořila nábor egyptských dobrovolníků do probíhající války v Afghánistánu. Pokud jsou pravdivá obvinění režimu z 90. let, že za znovuoobnovením násilí v Egyptě stojí egyptští veteráni z Afghánistánu, tak si egyptský režim v 80. letech svou krátkozrakou politikou způsobil mnoho současných problémů. Kamál Hasan [°]Alí, tehdejší ministr obrany, oznámil, že v armádních táborech jsou cvičeni dobrovolníci do Afghánistánu.¹⁵ Oficiální noviny vybízely mladé muže, aby šli bojovat do této země (v novinách byli vybízeni, aby se „připojili ke karavaně“), a totéž činila nejprestižnější islámská univerzita al-Azhar ve svých islámských seminářích. Mnoho odsouzených islamistů bylo propuštěno, aby následně směřovali do Afghánistánu. Po zmírnění rozsudků v roce 1984 přijeli mnozí islamisté do pákistánského Pěšáváru, včetně prominentních postav, jako byl [°]Adžmán Zawáhíri. Tam získali výcvik a cenné válečné zkušenosti v boji proti Sovětské armádě. Jedním z těchto „afghánců“ byl bratr úspěšného atentátníka na Sádáta – Muhammad al-Islámbúli –, který zřejmě patří ke klíčovým postavám al-Káidy (al-Qá'idy). Je skutečností, že byl v 90. letech odsouzen egyptským tribunálem *in absentia* k trestu smrti za plánování teroristických operací.

Irácko-iránská válka

Kromě „afghánců“ může mít egyptský režim údajně problémy i s islamisty, kteří získali válečné zkušenosti v irácko-iránské válce v letech 1980–1988.¹⁶ Mubárakův režim poskytl iráckému režimu pomoc nejen ve formě dodávek zbraní a financí, ale i více než milionem mužů, kteří v iráckém průmyslu nahradili muže odešlé na frontu, na níž umíraly desetitisíce Iráčanů. Egypt si tím nejen zajistil pochybnou vděčnost iráckého vůdce Saddáma Husajna, ale do země rovněž plynuly příjmy egyptských gastarbeiterů, které pomáhaly egyptské ekonomice. Tisíce Egyptanů bylo však vystaveno týrání a okrádání, mnozí muži byli násilím odvedeni na frontu.¹⁷ To vysvětluje, proč během války v Perském zálivu v roce 1991 zůstala většina Egyptanů chladných k Husajnově panarabské rétorice a postavila se na stranu napadeného Kuvajtu.

Vývoj v Súdánu

Dalším státem, jehož vnitropolitický vývoj v 80. letech se měl Egypta nepříjemně dotknout v 90. letech, byl jižní soused – Súdán. Islamizace této země započala na konci 70. let a plošné zavedení *šaríy* (šarí'í) v roce 1983 bylo předzvěstí roku 1989, kdy se převratem dostal k moci plukovník [°]Umar Hasan Bašír.¹⁸ Od té chvíle se Súdán mění na africkou baštu islámského fundamentalismu a začíná úzce spolupracovat s Íránem. Tento svazek se pak v 90. letech stává noční můrou egyptského režimu. Míra oprávněnosti podobných obav je diskutabilní, ovšem USA obavy svého egyptského spojence nepopírají.

Egypt v 80. letech – vnitřní vývoj

Mnozí experti srovnávají prezidenta Mubáraka se Sádátem a s Násirem. Mají pravdu, když se domnívají, že Mubárak je ve střetu s islamismem méně benevolentní než Sádát, avšak nezachází tak daleko jako Násir. Zatímco Násir na islamistickou výzvu odpověděl krutou represí, Sádát se s islamisty spojil proti násirovcům a levičákům a učinil z nich svůj nástroj. Oba Mubárakovi předchůdci stáli islamismu tváří v tvář, ať už byla jejich taktika jakákoli. Avšak Mubárak v souboji s fundamentalistickou výzvou stojí více v pozadí

a trpělivě čeká na vývoj událostí. Přesto žádný z těchto tří vůdců nezbavil svůj režim zdání islámské legitimacy. Násir i Sádát spolupracovali s umírněnými islámskými autoritami, které obyvatelstvu (většinou negramotnému) ospravedlňovali kroky režimu.

Tradičním úkolem sunnitských duchovních (*ulemů* /*ulamá'*/) je totiž podpořit politického vůdce *ummy*, a tak ji chránit před vnějším nepřítelem i v tom případě, pokud je vůdce považován za špatného. Toto účelové spojenectví se často stávalo předmětem islamistické kritiky, která na rozdíl od ulemů považovala režim za neislámský, tedy nelegitimní. Pochopení potřeby islámské legitimacy leží v nitru islámského náboženství, jehož cílem je úplné podřízení muslima ve všech oblastech jeho života. Tomu většinou odpovídá i exkluzivní postavení islámské autority v očích prostého obyvatelstva, ať už je autoritou šajch či imám. Proto významná společenská vrstva islámských duchovních představuje ztělesnění živého a po staletí fungujícího hodnotového řádu, jemuž se může stěží postavit sekulární politik, který nebude podporován respektovanými znalci islámu. Z historického hlediska byl neúspěšnějším sekularizátorem turecký prezident Atatürk, ovšem za cenu nesmlouvavého a tvrdého postupu.¹⁹ V Egyptě by se však podobně drastická sekularizace nesetkala s úspěchem. Z toho vyplývá, že Mubárak, pokud chtěl prosadit svá opatření u značné části egyptských věřících, musel do svých politických kroků zapojit část islámské elity. A zde spočívá jádro problému.

Režim, jenž využívá opory islámských autorit, nemůže zcela potřít aspirace této vrstvy a musí jí činit i nepříjemné ústupky. Je ovšem obtížné určit vzájemnou míru uznání, které by vedlo k nejméně bolestnému a problémovému spojenectví. V 80. letech se snad mohlo zdát, že Egypt toto spojenectví našel a že kurz, zvolený prezidentem Mubárakem, bude úspěšně postupovat vpřed. Ačkoli se objevily určité znepokojivé signály, jako byla vzpoura policejního sboru v Horním Egyptě v roce 1986 nebo neúspěšné pokusy o zavraždění dvou bývalých ministrů vnitra téhož roku, Egypt se pomalu ubíral k lepší budoucnosti a optimisté mohli hovořit o rodící se „občanské společnosti“. Nasvědčovala tomu nejen uvolněná politická atmosféra, ale i částečně se zlepšující ekonomika, podporovaná přílivem americké finanční pomoci, a opětovně rostoucí mezinárodní prestiž země.²⁰ Život Egyptanů se v lecčems zlepšoval, k čemuž přispělo i budování nové infrastruktury. Např. v roce 1981 bylo v zemi 500 000 telefonních linek, z nichž 300 000 nefungovalo příliš dobře. V polovině 90. let jich bylo 3,5 milionu a fungovaly dobře.²¹ V samotné Káhiře bylo postaveno přes 60 mostů a nadjezdů a špinavé části tohoto města byly pomocí armády vyčištěny a upraveny. Devadesátá léta snad mohla být potvrzením egyptského úspěchu, avšak přinesla nečekaně dramatický zvrat a situace se v mnoha ohledech zhoršila. Egyptský režim se stále více zaplétal do boje proti islámskému fundamentalismu, jemuž se snažil čelit rostoucí brutalitou, způsobenou jeho vlastní bezmocností.

Vývoj v 90. letech bude popsán v rámci obecné typologie, která vyjadřuje tři hlavní aspekty islamistického boje. Tyto aspekty se vzájemně prolínají, ovlivňují a doplňují, avšak pro potřeby srozumitelného výkladu toto rozdělení zachovám. Zřetelněji tak vystoupí na povrch celistvost islámské výzvy nejen v Egyptě. Pro pochopení islamismu je nutné si uvědomit, že zasahuje celou společnost a že ve všech jejích částech a aspektech je téměř srovnatelně důrazný a pronikavý.

BEZPEČNOSTNĚ-POLITICKÝ ASPEKT ISLAMISMU

Bezpečnostně-politický aspekt je bezesporu nejspektakulárnější částí islamistického boje. Přitahuje pozornost světových hromadných sdělovacích prostředků, které bohužel opomíjejí hlubší příčiny nejen egyptských událostí. Zahrnuto je zde nejen veškeré politické dění, ale především násilný boj islámských extremistů proti jedincům a proti egyptské vládě. Profil islamistických atentátníků je těžké načrtnout, zvláště když jsou některé události odlišně vykládány i v odborné literatuře. Proto se pokusím sestavit jen pravděpodobný profil teroristických skupin a zmíním se o rozdílných interpretacích této problematiky.

Uvedu rovněž nejdůležitější milníky této scény v 90. letech. Středem mého zájmu bude bezpečnostní situace v zemi a o politickém systému se zmíním jen okrajově.

Ačkoli 90. léta začínala několika nepřehlédnutelnými incidenty, nic nesvědčilo o brzké eskalaci násilí. Nebýt událostí v následujících letech, mohlo jít jen o pár výbuchů násilí na rozptýlených místech. V roce 1990 byl při přestřelce s policií zabit islamista A'lá Muhí ad-Dín,²² oficiální mluvčí fundamentalistické skupiny nazývané *Islámská skupina (al-Gamá'at al-islámíja – GI)*. Na sklonku téhož roku tato skupina provedla odvetnou akci, při níž byl zabit mluvčí Lidového shromáždění (tj. egyptského parlamentu) Dr. Rifat Mahgúb. Jeho zabití mají podle egyptských zdrojů na svědomí právě radikální „afghánci“. Od roku 1992 islamistická ozbrojená kampaň proti režimu kulminuje nejen ze strany GI, ale i dalších organizací. Dále se pokusím popsat teroristickou síť, ovšem vzhledem ke složitosti této problematiky si nekladu nárok na úplnost informací.

První skupinou, kterou budu analyzovat, je právě GI. Ačkoli autoři většiny materiálů používají termín *al-Gamá'at al-islámíja*, lze mít o přesnosti tohoto pojmenování pochybnosti. Především proto, že tato organizace je roztržena přinejmenším na tři frakce, jež se neshodují v některých základních otázkách. Název skupiny konotuje centrální řízení organizace, které však neexistuje. Několik odborníků se používání tohoto pojmu ve svých monografiích vyhýbá a místo toho používá jen výraz *gamá'át* jako souborné označení pro extremistické skupiny.²³ Navzdory faktu, že termín GI je poněkud kontroverzní, budu jej dále používat.

GI vznikla v roce 1971, „*tiše podporována Sádátem, který zajistil financování, výcvik a zbraně mnoha islámským skupinám na univerzitách a v továrnách, aby vyvážil vzestup levice*“.²⁴ Tyto skupiny tehdy v celém Egyptě působily pod stejným jménem – *al-Gamá'at al-islámíja*. Již v té době existovaly rozpory ohledně volby taktiky, vhodné pro dosažení islamistických cílů, které se zřetelně projevily po Sádátově smrti v roce 1981. Konečné rozštěpení hnutí přinesl rok 1984, kdy umírnění aktivisté jako Asám Arian či Abú A'lá Mádí opustili řady GI²⁵ a uchýlili se pod křídla Muslimského bratrstva, které po zabití Sádáta vydalo prohlášení, v němž odsoudilo násilí a odmítlo jej. Radikálnější členové GI i nadále praktikovali ozbrojený boj a za svého ideového vůdce považovali slepého duchovního, šajcha 'Umara 'Abdarrahmána.²⁶ V 90. letech se struktura GI rozdělila na tři frakce, jejichž vzájemná interakce je hádankou i pro experty na terorismus.²⁷ Za nejvlivnější je možné považovat vedení GI, které ještě donedávna sídlilo v Afghánistánu. Politickým vůdcem je Rafaj Ahmad Táhá, zatímco vůdcem ozbrojeného křídla je Mustafá Hamza. Druhá frakce je soustředěna v Evropě a pravděpodobně se zaměřuje na mediální aktivitu. V čele této frakce je Usáma Rašdí a Muhammad Mustafá. Z hlediska jejich aktivity lze za nejvýznamnější evropské metropole považovat Londýn a Kodaň, kde vycházejí tiskoviny al-Itisám (Semknutost), respektive al-Murábitún.²⁸ Třetí frakce zahrnuje uvězněné vůdce GI v Egyptě, popřípadě na svobodě, žijící především na jihu země. Ačkoli třetí frakce má bezprostřední kontakt s egyptskou realitou, pravděpodobně nedokáže zastavit akce „afghánské“ frakce v Egyptě, pokud by myslela vážně nabídku na zastavení násilí, což se již v minulosti stalo.²⁹ Její baštou jsou především města v tradicionalistickém Horním Egyptě, ačkoli úspěšně agituje i v Káhiře.

Druhou skupinou, která násilně vystupuje proti režimu, je *Džihád*. Jde o malou organizaci, složenou z utajených buněk a z jejich pozůstatků, jejíž členové na konci 70. let přijali za svou 'Abdarrahmánovu *fatvu (fatwá)*. Ideový vůdce 'Abdassalám Farag byl popraven v roce 1982 jako jeden z předních aktérů atentátu na Sádáta. K historickému vedení rovněž patří podplukovník vojenské rozvědky 'Abdallatif Zumar, který je od počátku 80. let ve vězení, podobně jako další aktivisté *Džihádu*.

Stejně jako v případě GI, která má svou egyptskou, afghánskou a evropskou frakci, sídlilo vedení *Džihádu* v Afghánistánu. Za hlavní vůdce jsou považováni 'Adžmán Zawáhírí a Muhammad Makkáwí. V Londýně žije Jásir Sirrí, jenž bývá považován za hlavního vojenského стратега této skupiny. Tento aktivista byl v Egyptě odsouzen *in absentia* k trestu

smrti a k patnácti letům nucených prací za nezdařený pokus o zavraždění premiéra Sidkího. Sirrí byl vůdcem teroristické skupiny *Předvoj vítězství (Tal'at al-fath)*, jež snad měla být jednou ze dvou podskupin *Džihádu*, ovšem v roce 1997 Sirrí a činitelé *Džihádu* oznámili sloučení obou skupin. *Džihád* se na rozdíl od GI neúčastní útoků na turisty a jeho primárním cílem jsou vládní představitelé a infiltrace bezpečnostního aparátu.³⁰

V posledních letech bylo stále zřejmější, že GI i *Džihád* jsou významnou součástí mezinárodní sítě al-Káida, která sdružuje islámské radikály z celého světa. Jejím vůdcem je Usáma bin Ládín, považovaný za stěžejního strůjce útoků na americké cíle v 90. letech. Údajně je odpovědný např. za útoky na americké vojáky v Somálsku v roce 1993, za puškové atentáty v Saúdské Arábii v letech 1995–1996 nebo za poškození amerického torpédoborce USS Cole v jemenském přístavu v roce 2000. V únoru 1998 bin Ládín oznámil vytvoření aliance s názvem *Mezinárodní islámská fronta na vedení džihádu proti židům a křesťákům*. Egyptský *Džihád* a GI patří k prominentním členům této aliance a přední činitelé obou skupin jsou nejvýznamnějšími postavami al-Káidy, tedy i mezinárodního terorismu. Zawáhíri je považován za ideologického vůdce al-Káidy a za předního poradce bin Ládína. Vzděláním je chirurg, odpykal si tři roky v egyptském vězení za obvinění spojená se zabitím Sádáta a údajně byl svými vězniteli mučen. Po propuštění se uchýlil do Afghánistánu, kde se stal bin Ládínovým poradcem a osobním lékařem. Je podezírán z podílu na zničení amerických ambasad v Africe v roce 1998.

Pokud jde o *Muslimské bratrstvo*, jeho novým vůdcem se po smrti Hámida Abú Narsa v roce 1996 stal Mustafá Mašhúr. Tento klerik je bývalým členem „zvláštního aparátu“ a ve vězení strávil šestnáct let svého života.³¹ Hnutí se celá 90. léta zřetelně distancuje od násilí a vyzývá k mírovému dialogu. V čele umírněných je i vnuk bývalého vůdce Muslimského bratrstva Hasana Hudajbího, mluvčí Ma'mún Hudajbí. Egyptské vedení nevěří však jeho umírněné linii a snaží se dokázat jeho spojitost s GI a s *Džihádem*, a tak poukázat na pokrytectví bratří v době tvrdé perzekuce. Tento postoj je podle mého názoru chybný a mladé radikály vhání do náruče skupin, které režimu čelí ozbrojenou cestou.

Vystupňování násilí od roku 1992 je ukázkou nesmiřitelnosti islamistů i režimu. Úsilí islamistů svrhnout režim bylo v roce 1991 podpořeno *fetvou* Abdarrahmána, v níž vyzval k zavraždění Mubáraka a k nastolení islámského státu. Nedlouho poté vyhlásila GI boj proti turistům a provedla na ně první útoky. Režim odpověděl razantní operací v asjútském governorátu, při níž zde bylo rozmístěno 5 000 členů bezpečnostních složek. Nový zákon, schválený v červenci 1992 parlamentem, rozšířil trest smrti a záhy bylo prvních osm islamistů odsouzeno k smrti. Mezi oběťmi násilí byl i významný spisovatel Farag Fawda, zavražděný radikálními islamisty. Zintenzivnění islamistické kampaně vyvolává otázku, co způsobilo vzrůstající počet a brutalitu útoků. Zatímco islámské skupiny tvrdí, že jejich akce byly sebeobranou a reakcí na rostoucí represe režimu, egyptské vedení přisuzuje svůj ostřejší postoj reakci na ozbrojené provokace islamistů. Jedním dechem dodává, že za reaktivaci islamistických skupin stojí navrátilci z Afghánistánu, kteří svou oporu čerpají z Íránu a ze Súdánu.

Toto tvrzení je přinejmenším v případě Súdánu částečně pravdivé. Avšak bez ohledu na podíl jiných států na egyptském terorismu reagoval režim na růst násilí stoupající brutalitou represí. Nebezpečnou rutinou se stalo rozsáhlé porušování lidských práv³² a režim jakoby jen potvrdil islamistická tvrzení o bezbožnosti a odporném charakteru sekulárního egyptského vedení. Tisíce skutečných i domnělých islamistů byly zatýkány bez soudu a ve vězení podrobeny krutému zacházení. Nemálo zadržených osob v celách podleho následkům brutálního mučení a mnoho lidí bylo bez soudu po léta drženo ve vězení bez sebemenších důkazů. V případě, že policie nemohla dopadnout hledané fundamentalisty, jejich rodiny byly zatčeny a vystaveny ponižujícímu zacházení. Jejich ženám bylo vyhrožováno znásilněním a mužská část příbuzenstva trpěla bitím za to, že bezpečnostní složky nedokázaly chytit jejich příbuzné, prohlášené za islámské extremisty. Tato nesmyslná tak-

tika způsobila režimu mnoho problémů, a to nejen násilné střety s civilním obyvatelstvem, ale i příklon jeho obětí k nesmlouvavým praktikám islamistů.

Nenávist, zvláště rozšířená mezi policií a prostým obyvatelstvem, se týká především Horního Egypta, kde existuje instituce krevní msty (*tha'r*). Často využívaná represe v této oblasti vyústila v krvavé útoky na bezpečnostní složky, jimž nebyl režim schopen zabránit. Veškeré střety s civilním obyvatelstvem byly vysvětlovány jako aktivity islamistů, ačkoli mnohokrát šlo o pouhou vendetu egyptských rodových klanů, která byla zaměřena jen proti policii. V tom případě se nedá problém vždy označit za islamismus, ale spíše za souboj dvou klanů – klanu oběti (vazby, mučení apod.) a klanu policisty, jenž někoho ze zadržovaných poškodil. „*Rolníci z Horního Egypta považují jakýkoli fyzický útok na svou osobu za otázku krve. A tak, když úřady začaly vsazovat stovky osob do vazby, nebylo překvapivé, že sami policisté byli napadeni. Zpočátku zahrnovaly útoky jen ojedinělou střelbu, ale brzy začali vesničané brát útokem policejní stanice a atakovat projíždějící policejní patroly Molo-tovovými koktejly.*“³³ Přinejmenším část ozbrojených půtek v Horním Egyptě může být tedy přisouzena násilí bez prokazatelně islamistických důvodů. Ovšem do jaké míry se tak dělo, je diskutabilní a bylo by třeba téměř detektivně zkoumat každý z případů násilí.

Spirálu násilí, kterou svou taktikou pomáhaly živit rovněž bezpečnostní složky,³⁴ bylo těžké zastavit a boj proti režimu se ještě rozšířil. V roce 1993 bylo pověšeno 29 islamistů a ministr vnitra Muhammad ^cAbd al-Músá přišel o svůj post, když se pokoušel tajně jednat s uvězněnými členy vedení *Džihádu* a GI, kteří vyjádřili vůli k dialogu s vládou. V zárodku tak byla zničena opatrná snaha o mírové řešení a tuto krátkozrakou taktiku režim použil vícekrát. Obvinění vznášená proti krutému zacházení s vězni, především ze strany Egyptské organizace pro lidská práva (EOHR), byla kompetentními místy odmítána jako zcela lživá, ačkoli i samotná OSN vznesla námitky proti systematickému mučení.

V roce 1994 pokračovala s neztenčenou silou razantní protiislamistická operace, která byla ze strany USA podpořena po útoku v New Yorku v roce 1993.³⁵ Úspěchem egyptských složek byla operace v dubnu 1994, při níž byl v hornoegyptském Asjútu zastřelen vojenský vůdce GI v Egyptě – Tala^cat Jásín Himám. V hornoegyptské Gíze byl policií zastřelen ^cÁdil ^cAwwád Sijám, vojenský vůdce *Džihádu*.³⁶ V březnu téhož roku byli popraveni četou v Alexandrii zastřeleni dva egyptští důstojníci odsouzení za spiknutí s cílem zabít Mubáraka na letišti v Sídí Barrání.

Výrazným milníkem 90. let byl neúspěšný atentát na Mubáraka v etiopské Addis Abebě dne 26. 6. 1995. Nejvyšší egyptská bezpečnostní místa i Mubárak obvinili z přípravy atentátu súdánský režim a exilové členy GI. Později bylo zjištěno, že se v něm angažovali i etiopští důstojníci. Za mozek celé akce je pokládán Mustafá Hamza, jenž se těšil ochraně afgánského Tálibánu v okolí Kandaháru. Operaci na zavraždění Mubáraka však Hamza údajně řídil ze Súdánu, který poté opustil. Důkazy o súdánské podpoře pro GI vedly k tomu, že v roce 1996 OSN uvalila na Súdán sankce.³⁷ Súdán údajně poskytoval GI zbraně a finance a ve výcvikových táborech poblíž Chartúmu připravoval egyptské extremisty na provádění útoků. Súdánská podpora terorismu se zdá nepochybná, avšak nakolik je koordinována Íránem, je sporné. Domnívám se, že egyptský režim svá obvinění proti íránské logistické podpoře egyptských islamistů příliš přehání, přestože íránsko-súdánské spojení je zřejmé. USA na obvinění reagují souhlasně a Mubárak může snadno argumentovat klíčovou rolí Egypta pro USA na Středním východě a nadále žádat velkou finanční pomoc.

V roce 1996 a 1997 provedla GI dosud nejkrvavější incidenty.³⁸ Masakr řeckých turistů v dubnu 1996 byl vysvětlen jako omyl, při němž si ozbrojenci spletli Řeky s izraelskými turisty. Výsledkem bylo 17 mrtvých řeckých turistů a jeden Egyptan. Ještě horší masakr provedli ozbrojenci GI v Luxoru v listopadu 1997. Obětí divoké střelby se stalo 58 zahraničních turistů a čtyři Egyptané. Na místě byl zanechán vzkaz, že útok nařídil vojenský vůdce GI v Afghánistánu – Mustafá Hamza. Je velmi pravděpodobné, že Hamza původně nezamýšlel takové krveprolití, což dokazují vzkazy zanechané Hamzovi na místě incidentu. Útočníci sdělují, že se jim nepodařilo splnit primární cíl, zřejmě zajetí značného

množství rukojmích a jejich výměna za uvězněného šajcha °Abdarrahmána. Útok byl odsouzen po celém světě, odsuzující prohlášení vydalo i Muslimské bratrstvo, a dokonce i palestínský *Hamás*. Incident poukázal na roztržičnost GI, která po útoku vydala protirečící si prohlášení. Egyptské bezpečnostní složky dokázaly ze šesti zastřelených útočníků zpočátku identifikovat pouze jednoho, jenž byl naverbován do GI v roce 1981 a získal výcvik v Afghánistánu a v Súdánu, tedy klasický scénář. Později se zjistilo, že zbylími pěti útočníky byli mladíci z Horního Egypta, tři z nich z univerzity v Asjútu (!). Již v srpnu 1997 údajně i slepý klerik °Abdarrahmán vydal z amerického vězení svou výzvu k zastavení násilí a po luxorské operaci se část islamistů zřekla násilí a vyzvala vládu k dialogu s umírněnými. K nejprominentnějším zastáncům ukončení násilí patřil uznávaný zakladatel *Džihádu* – °Abdúd az-Zumr –, který je držen ve věznici Tura již od počátku 80. let.

Zdá se, že režim je ve svých reakcích přehnaně obezřetný, což posiluje stanoviska radikálních odpůrců, kteří na rozdíl od umírněných islamistů odmítají dialog. Režim se odmítá vzdát silně kritizovaných praktik, jejichž použití mu umožňuje stanné právo, platné od roku 1981. Jeho pravidelné prodlužování kamufluje zneužívání moci bezpečnostními složkami. Procesy s islamisty se odehrávají před vojenskými soudy, které zamítají právo na odvolání. Jejich pravomoci přispívají k tomu, že mnozí zadrženi jsou po léta vězněni bez soudu a po omylu propuštěni bez jakékoli kompenzace. Cílem všech těchto nesmyslných kroků režimu je zcela potlačit islamismus, ale svou těžkopádností je režim v očích velké části obyvatelstva diskreditován, a tak paradoxně někdy usnadňuje pronikání fundamentalistických myšlenek do společnosti.

Velkým zklamáním pro umírněné islamisty je politický systém, jenž islamistům zabraňuje v získávání pozic demokratickým způsobem. Multipartismus funguje v Egyptě jen teoreticky, neboť v zemi je ve skutečnosti pouze jedna vládnoucí strana, která se „příznačně“ jmenuje *Národní demokratická strana*. Přestože se Mubárak občas snaží budít zdání demokracie, ve skutečnosti vládne autokraticky. Svůj postoj v 90. letech příliš nemění a před volbami jsou jeho islamističtí oponenti zatýkáni. V červnu 1999 schválilo 443 členů Lidového shromáždění (celkový počet členů je 444) Mubárakovu nominaci na čtvrté šestiileté volební období a v zářijovém referendu pro Mubáraka hlasovalo cca 93,8 % obyvatelstva.³⁹ Mubárak je nejdéle vládnoucím mužem v historii Egypta ve 20. století a zdá se, že díky své politické obratnosti v čele Egypta ještě několik let setrvá. Je však otázkou, nakolik může jeho postavení ovlivnit hrozba ze strany islamismu.

SOCIÁLNĚ-EKONOMICKÝ ASPEKT ISLAMISMU

Nejmocnější zbraní islamistů je využívání nespokojenosti se sociálními a ekonomickými podmínkami. Z řad sociálně deprimovaného obyvatelstva se rekrutuje velká část aktivistů a sympatizantů islámských hnutí, která svou islámskou rétorikou dokáží oslovit nejširší vrstvy obyvatelstva, včetně univerzitních absolventů i negramotných felláhů z nilské Delt. Semeništěm sociálního neklidu jsou především chudinské káhirske čtvrti Ajn Šams, Imbaba a Búláq id-Dakrúr. Také jih země – zaostalý Horní Egypt – je sužován obrovskou bídou, která ve spojení s tradičním puritánským islámem představuje pro islamisty nevyčerpatelný potenciál při verbování nových členů a sympatizantů.

Tento fenomén je ještě umocněn stoupající urbanizací, při níž se velká část původně vesnického obyvatelstva přesouvá do velkých měst a musí si zvykat na zcela nové prostředí, často vnímané jako nepřátelsky zaměřené vesnickému elementu. Tito přistěhovalci trpí obrovskou nezaměstnaností, musejí se vyrovnávat s problémem bydlení a ocitají se bez sociálně záchytných velkorodinných vazeb. V neposlední řadě se i tito „vesničané bez vesnice“⁴⁰ setkávají s volnější městskou atmosférou, která je přece jen „prosycenější“ sexuálním napětím a světskými radovánkami. Tato trpká zkušenost vede mnohé z nich k tomu, že se ještě více uchylují ke své víře a pěstují si vědomí vlastní výlučnosti. Za této situace se jim často nabízí jako alternativa islámská solidarita. V Egyptě je to Muslimské bratrstvo a GI, které vycházejí vstříc potřebám obyvatelstva, jež často cítí, že stát je svou

sociální funkcí zklamal. Podpory se dostává svobodným matkám s dětmi, nuzným studentům i dalším potřebným. Tato praxe však většinou není vypočítavá a její vykonavatelé ji skutečně chápou jako bohu libou pomoc svým souvěrcům. Někdy ovšem nemají určití jedinci daleko k tomu, aby na základě osobních prožitků agitovali proti státu, který je nechal napospas jejich sociální mizérii. Nicméně většina agitátorů se snaží alespoň zpočátku prosazovat své úsilí o reformu mírovými prostředky. Nejen egyptský režim se v této fázi někdy dopouští omylu a islamistické snahy potlačí silou. V Egyptě to platí částečně, neboť prezident Mubárák se snaží vyvarovat příliš plošné eliminace islámské sociální sítě. Zřejmá je však státní snaha vytlačit islamisty ze získaných pozic v profesních svazech a v odborech, kde získali mnoho důležitých pozic.

Zajímavý příklad poskytlo ničivé zemětřesení v říjnu 1992, které postihlo především káhirské slumy, v nichž zahynulo přibližně 500 lidí. Okamžitě po katastrofě začali islámští aktivisté řešit její následky a prokázali větší efektivnost ve srovnání se státními službami.⁴¹ Rozezlený Mubárák zbrkle vydal zákaz pomoci obětem pro islámské organizace, ale vlna rozhořčení jej donutila tento zákaz odvolat. Při záplavách v Horním Egyptě v roce 1994 se stát nad záchrannou operací islámských aktivistů již nepozastavil.

K zajímavým způsobům získávání sympatií patří pomoc studentům. Tato taktika se začala rozvíjet již za Sádáta a získala různé formy. Při studentských kampusech vznikaly islámské kluby, které propagovaly islámské hodnoty. Univerzity byly zoufale přeplněné a nebylo zde dostatek profesorů. Jejich přednášky byly sotva slyšitelné v přeplněných prostorách škol a islámské kluby studentům tyto přednášky kopírovaly a rozdávaly. Pro ženské studentky byla zajištěna samostatná doprava autobusy, protože se v neuvěřitelně přeplněné městské dopravě stávaly obětí obtěžování.⁴² Podobné výhody poskytované islamisty pak představovaly účinnou islamizaci „zdola“.

Po ekonomické stránce na tom není Egypt příliš dobře a islamisté mohou těžit i z této situace. Mubárák má proto těžký úkol, jak se při ekonomických reformách co nejvíce vyhnout necitlivým krokům. Jeho snaha je mařena nežádoucím demografickým růstem, který udržuje velkou nezaměstnanost. Každých devět měsíců vzroste počet Egyptanů o milion a Mubárákova protiopatření vyvolávají u mnohých obyvatel nesouhlas. Určité kroky režimu jsou v souladu s podmínkami, jež si při svých půjčkách klade Mezinárodní měnový fond. Jeho doporučení na zefektivnění ekonomiky mnohdy podle názoru islamistů kolidují se sociální solidaritou, která patří k důležitým pilířům islámu. Liberalizační reformy podle názoru islámské opozice přinášejí vzrůstající nezaměstnanost, privatizaci, na nátlak Mezinárodního měnového fondu zeštíhlování státního sektoru a menší odpovědnost státu za sociální služby, což je příčinou zhoršování sociálně-ekonomické situace obyvatelstva. Mubárák je při plnění podmínek Mezinárodního měnového fondu obezřetný a v 90. letech vysvětluje pomalý postup požadovaných reforem obavou z lidových bouří, které by jistě byly vedeny islamisty. Na obavy z islámského fundamentalismu mezinárodní společenství reaguje chápavě, avšak část expertů věří, že Mubárák islamistické hrozby dovedně zneužívá nejen z mezinárodních důvodů, ale též z vlastního vnitropolitického zájmu.⁴³ V prvním případě k zajištění stálého přísunu financí pro nezbytné kroky režimu, zatímco ve druhém k omluvě politického systému, jenž prosazuje pluralismus jen na papíře.

Při zvažování perspektiv Egypta ze sociálně-ekonomického hlediska je třeba se rovněž zmínit o otázce vody na Středním východě. V delším horizontu se bude Egypt potýkat s nedostatkem vodních zdrojů,⁴⁴ který je již nyní citelný. I tento problém bude pro stabilitu režimu představovat velké nebezpečí. V extrémním případě hrozí až regulérní válka o vodní toky především se Súdánem. Devadesátá léta již přinesla náznaky budoucího konfliktu.

KULTURNĚ-INTELEKTUÁLNÍ ASPEKT ISLAMISMU

Tato součást islamistické agendy je podobně jako oba předešlé aspekty velmi komplexní a obsáhlá, a proto věnuji pozornost jen nejvýznačnějším milníkům. Do této kategorie patří především boj o islámský charakter země, vedený odpůrci sekularismu proti

svobodě projevu, liberálním myšlenkám a snahám o reformu islámu v aktuálních historických podmínkách.

Nejslavnějším případem kulturního střetu je bezpochyby tzv. „Abú Zajdova aféra“.⁴⁵ Nebýt vášnivých islamistů, kteří celý případ vynesli na veřejnost, mohla být tato záležitost pouze předmětem akademických disputací. Šlo o to, že v roce 1992 zažádal docent Káhirské univerzity Nasr Hámid Abú Zajd o profesuru, která se opírala o jeho dosavadní vědeckou práci. Jeho profesura byla akademickým výborem nejen zamítnuta, ale jeho dílo se stalo terčem nesmlouvavé kritiky. Především profesor lingvistiky ʿAbd as-Sábúr Šáhín označil jeho knihu *Kritika náboženského diskurzu* za rouhačství, neboť Zajd použil moderní hermeneutické metody při analýze svatých textů a naznačil jejich historickou podmíněnost. V roce 1993 Šáhín vystupňoval svou kampaň do té míry, že veřejně označil Zajda za odpadlíka (*murtadd*) a za heretika (*mulhid*). Jako odpadlík mohl Zajd čelit hrozbě, že bude rozveden se svou muslimskou manželkou,⁴⁶ profesorkou francouzštiny. Islamističtí právníci, kteří celou věc podali k posouzení káhirskému Soudu pro rodinné záležitosti, poprvé neuspěli, když byl případ zamítnut jako nepřipustný proto, že žalobce neutrpěl osobní újmu. Zajd se mezitím v roce 1995 stal profesorem a v červnu 1995 Apelační soud rozhodl, že Zajd je ve skutečnosti odpadlík a měl by být rozveden se svou ženou. V létě roku 1995 Zajd společně se svou ženou opustil Egypt a oba se usídlili v Nizozemsku, kde dostali nabídku od univerzity v Leidenu. Jeho nucený exil vyústil ve vlnu protestů liberálů, nicméně v roce 1996 Kasační soud potvrdil předchozí rozsudek o odpadlictví. Poslední soudní instancí se stal Soud pro naléhavé případy, jenž v září 1996 rozhodl v Zajdův prospěch.⁴⁷ Celá aféra poukázala na silnou polarizaci nejen v egyptské společnosti, ale rovněž mezi soudci. Mubárakův režim se rozhodl nezasahovat, nechal vášnivým diskuzím volný průběh a údajně ani nezasahoval do soudního procesu. Vláda zvolila v tomto případě vyčkávací taktiku, stejně jako tomu bylo v případech jiných procesů. Tzv. „Abú Zajdova aféra“ byla podle mého názoru křiklavým dokladem ústupků režimu islamistům v otázkách cenzury.⁴⁸ Intervence al-Azharu byly v roce 1994 oficiálně prohlášeny za platné a Státní rada, která dohlíží na ústavnost zákonů, uznala výhradní autoritu instituce v otázkách jakýchkoli pojednání o islámských záležitostech.

Kategorie islámských subjektů nebyla však explicitně vymezena, čehož islamisté samozřejmě využili. „*Mubárakův režim si dnes až příliš riskantně kupuje dočasnou loajalitu fundamentalistů, podobně jako to před lety dělal Sádát. Tím, že v oficiální propagandě a projevech státních představitelů používá islámské rétoriky a symbolů, si režim může jediné podřezávat větev. Zásadoví sekularisté poukazují na to, že možná není vhodné podbízet se tak lacino... sekularisté si kladou otázku, zda je nutné, aby na televizní obrazovce denně vystupovali zachmuřený šajchové z al-Azharu, vyhrožující ohněm pekelným všem bezbožným spoluobčanům, kteří se chovají a oblékají v rozporu se šaríou.*“⁴⁹ Osobně se domnívám, že ústupky režimu jsou použity na nesprávném místě a chybně jsou vnímány jako kompromis v těch oblastech, které nejsou pro stát životně důležité. V dlouhodobější perspektivě si ovšem režim způsobuje – byť nechtěně – značné komplikace pro sekulární a liberální myšlení.

V roce 1992 otrásl egyptskou veřejností smrtící útok na význačného hlasatele sekularismu – na spisovatele Faraga Fawdu –, jenž byl již dříve odsuzován duchovními al-Azharu za své názory. GI vydala zlověstné prohlášení: „*Ano, zabili jsme ho; al-Azhar vynesl rozsudek a my jsme provedli popravu.*“⁵⁰ Vražda byla odsouzena i umírněnými islamisty. Sekulární tábor přišel o svého nejpřesvědčivějšího mluvčího, který byl důstojným soupeřem islamistů v intelektuálních diskuzích. V roce 1994 byl pobodán islámským aktivistou spisovatel Nagíb Mahfúz, 82letý nositel Nobelovy ceny z roku 1988. Egyptské úřady obvinily z atentátu exilové vedení GI. Mahfúz byl islámskými extremisty označen za „nevěřícího“ rovněž pro své sekulární myšlenky. Mnoho dalších intelektuálů bylo napadáno verbálně a pohnáno před soud islamisty, kteří prosadili zákaz jejich publikací. V roce 1997 Abú Zajd trefně poznamenal, že vyhlášení *fatvy* či *takfíru* (obvinění z bezvěrectví) proti

kritizovaným intelektuálům se „*nesnaží přesvědčit vládu či soudce. Spíše se pokouší přesvědčit ulici a navíc je výzva zaměřena nevyhnutelně těm, kdož jsou schopni zabít.*“⁵¹

Kromě intelektuální fronty rozpoutali islamisté kampaň proti Mubárovým snahám zavést plánování rodiny. V roce 1994 se v Káhiře konala Mezinárodní konference OSN pro otázky populace a rozvoje, které se zúčastnilo 156 zemí. Islamisté kritizovali konferenci za urážení islámských hodnot, mj. za „*tolerování potratů a povzbuzování k sexuální promiskuitě*“. Na základě svých pochyb se některé muslimské státy konference nezúčastnily, a to především Saúdská Arábie. Jeden z nejprominentnějších kleriků Egypta – šajch Muhammad Ša'ráwí – označil konferenci za „*nepřátelskou vůči islámu*“.⁵² Jako televizní komentátor Koránu Ša'ráwí však pomáhal uklidnit znepokojenou veřejnost, která chtěla slyšet, že konference není „*neislámská*“.

Každodenní život Egypta přináší doklady o tom, že souboj tradičního a moderního se odehrává o každý detail a že v boji proti sobě stojí nejuznávanější osobnosti, které formují názory velké části veřejnosti. K nejvýznamnějším mluvčím liberálního tábora patří významný soudce 'Alí 'Ašmáwí, Nasr Hámid Abú Zajd či myslitel a básník 'Abd al-Mutí 'Higází. Proti nim stojí význačný počet kleriků, jejichž postoje jsou někdy přebírány oběma tábory jako liberální nebo naopak konzervativní. Příkladem umírněných kleriků může být šajch Muhammad Tantáwí, který se v roce 1996 stal velkým šajchem al-Azharu a v roce 1994 podpořil Mubáraka při organizaci konference. Za konzervativního může být považován významný šajch Muhammad Ghazzálí, jenž v roce 1993 upoutal pozornost při procesu s vrahy Faraga Fawdy. Jako přizvaný znalec Ghazzálí prohlásil, že zabití odpadlíka od islámu není trestné, a proto byl soudem vyloučen. Šajchem, na jehož názory si kladou nárok výše zmíněné tábory, je respektovaný Júsuf Qaradáwí.

Je jisté, že úsilí o prosazování *šaríy* se bude střetávat s houževnatým odporem liberálů a že souboj o kulturní charakter Egypta bude probíhat s neztenčenou silou. Vývoj zápasu mezi tradičním a moderním světovým názorem bude ovlivněn sociálními i ekonomickými faktory, na nichž bude do značné míry záviset postoj veřejnosti. Pokud nebudou uspokojivé, bude si islamistické volební heslo – „*Islám je řešení*“ – získávat čím dál větší počet příznivců.

* * *

Je obtížné dělat prognózu budoucího vývoje Egypta, navíc v oblasti, která je tradičně velmi výbušná a navzájem provázaná s událostmi v sousedních státech. Směr, jímž se bude Egypt ubírat, bude záležet na široké škále sociálních, politických, ekonomických i demografických faktorů. Třebaže se to může zdát kontroverzní, zvláště sociální aspekty budou hrát rozhodující roli pro setrvání prezidenta Mubáraka u moci. Zdá se pravděpodobné, že při pokračující podpoře armády bude Mubárak stát přinejmenším dalších pět let v čele Egypta. Islámský fundamentalismus, jenž se nyní zdá značně utlumen, ovšem neztrácí nic ze své síly a aktuálnosti. Současná vojenská kampaň v Afghánistánu proti islámským radikálům může paradoxně egyptský islamismus posílit.

Pokud bude Mubárak sverpě pokračovat v nevybíravých represích a neuvolní tuhý politický systém, hrozba islamismu se může projevit s plnou silou. V případě uspokojivé sociálně-ekonomické situace by se tak dělo jen občasně, pravděpodobně ve stylu krvavé spektakulární operace, která se odehrála v listopadu 1997 v Luxoru. Jestliže chce Mubárak podobnému vývoji zamezit, nebo alespoň minimalizovat jeho rizika, měl by podle mého názoru uvolnit stávající autokracii a umožnit umírněným islamistům účast v demokratických volbách. Tím by zdiskreditoval a izoloval násilnou opozici a legitimizoval ozbrojenou reakci režimu proti přetrvávajícím narušitelům, kteří se nechtějí vzdát násilí. Avšak integrální součástí celkové demokratizace egyptského života musí být i zaručení plných svobod pro koptské křesťany, tvořící desetinu obyvatelstva. Jejich práva jsou často porušována. A kdyby režim v tomto ohledu zklamal, jeho politický vývoj by byl nepříjemně poznamenán.

Mubárak má před sebou nesmírně složitý úkol, jímž je řešení islamismu. Strategicky výhodným tahem tohoto pragmatického a střízlivého politika by mohlo být plné uznání umírněné části Muslimského bratrstva. V případě excesů radikálních islamistů by politicky uznán proud umírněného islamismu nesl alespoň částečnou politickou odpovědnost za činy radikálů a měl by zájem o zklidnění celkové situace v zemi, nemluvě o podílu na politické odpovědnosti za reformní politiku režimu. Výhodou začlenění islamistů do politického života by byl i jejich pozitivní vliv na sociální smír při prosazování neoblíbených a bolestných reforem, které s sebou nevyhnutelně přinesou sociální problémy. Vliv islamistů na sociální smír by mohl být pro Mubáraka způsobem, jak uskutečnit potřebné ekonomické reformy, spojené s kulturní modernizací. Pokud není prezident Mubárak ochoten podobné kroky učinit, je vývoj v Egyptě pravděpodobně trvale politicky neudržitelný a může dospět až ke krvavému rozuzlení. Tato varianta je velmi nepravděpodobná a musela by být doprovázena výrazným oslabením státních struktur, jak se stalo např. v Alžírsku. Vojenská převaha režimu je však v současnosti nezpochybnitelná. Případné důsledky výše zmíněného krajního scénáře by byly nedozírné nejen pro celý Střední východ, ale mohly by zamíchat i geopolitickými kartami.

¹ Významný aktér mezinárodního terorismu Usáma bin Ládín patří v současnosti k deseti nejhledanějším mužům na seznamu FBI. Již léta je pokládán za hlavního finančníka radikálních islámských skupin a zároveň za koordinátora jejich spolupráce. Zajímavá je skutečnost, že Egypťané tvoří velmi významnou část jeho mezinárodní teroristické sítě. Výcvikem v táborech v Afghánistánu, na nichž má lví podíl právě Usáma bin Ládín, prošly údajně cca 2 000 egyptských islamistů.

² Džihád je jedním z neznámějších pojmů spjatých s islámem. Pochází z arabského slovesa džahada – usilovat, snažit se. Duševní džihád (např. snaha muslima o větší zbožnost) je označován za velký džihád, zatímco malý džihád je např. fyzická válka na obranu islámu. Překroučená interpretace dává smyslu slova agresivní náboj a dnes je tak bohužel i většinou chápáno. Ten, kdo provozuje džihád, je mudžáhid. Dnes je tento výraz známý jako označení muslimských dobrovolníků, kteří bojují v různých koutech islámského světa po boku souvěrců. Nejlepší rozbor problému viz Mendel, M.: Džihád. Islámské koncepte šíření víry. Brno: Atlantis, 1997.

³ Uvedný krátkozraký přístup je dobře viditelný i v 90. letech. Ačkoli útoky na USA tento přístup velmi pravděpodobně změnily, lze citovat vyjádření egyptských bezpečnostních zdrojů v egyptském listě al-Ahrám, které se týkalo případu islamistů žijících v Londýně: „Není pochyb, že zatlačení militantů do Afghánistánu ovlivní jejich schopnost plánovat a organizovat teroristické činy.“ Viz <http://www.ahram.org/weekly/1998/394/eg7.htm>

⁴ Všeobecně užívaný úzus hromadných sdělovacích prostředků i odborníků tituluje islámské oponenty režimů nejen jako fundamentalisty či islamisty, ale též jako islámské radikály, aktivisty, extremisty, teroristy apod. V současnosti je obtížné vymanit se z roztržité terminologie a přijmout obecně platný pojmový aparát. Já budu v této stati používat pojmy islámský fundamentalismus a islamismus jako označení mnohotvárného proudu s rozmanitými cíli i taktikou, aniž bych se pokoušel předložit jednu z mnoha typologií. Uznávání expertů se pokusili přiknout každému užívanému termínu relevantní charakteristiku, což je jistě cenné, ovšem v konečném důsledku to vede k dalšímu zmatení pojmů a k rozpakům, kterou typologii přijmout jako nejlépe vyhovující. Já označuji pojmem islámský fundamentalismus, popřípadě islamismus, všechny egyptské proudy, které usilují o oživení islámu v jakékoli formě a jakýmkoli způsobem, důraz je však kladen na politický islám. Popis konkrétního islamistického proudu v textu dostatečně vystihuje jeho specifickou povahu a používané prostředky.

⁵ Jedním z rozdílů je např. zaměření islamizace. Zatímco někteří chtějí islamizovat „shora“ a snaží se islamizovat především politický segment společnosti (jde tedy většinou o oficiální islamizaci s posvěcením státu), druzí praktikují tzv. islamizaci „zdola“ a různými prostředky islamizují např. způsob oblékání či chování dostupných vrstev obyvatelstva. Touto „plíživou“ spontánní islamizací, probíhající mimo dosah státních struktur, tak připravují cestu pro naplnění svých politických požadavků v příznivější atmosféře, v níž se na jejich stranu přikloní značná část „pozitivně“ ovlivněného islamizovaného obyvatelstva. O islamizaci viz Keppel, G.: Boží pomsta. Brno: Atlantis, 1996.

⁶ Hnutí Asociace muslimských bratří (Gam'ijat al-Ichván al-Muslimín), známé jako Muslimské bratrstvo, vzniklo v roce 1928 v přístavu Ismailíja. Jeho zakladatelem a tvůrcem obrovského úspěchu byl učitel exegeze Koránu Hasan al-Banná. Ten své myšlenky vyjadřoval v politických traktátech. Viz Wendell, Ch.: Five tracts of Hassan al-Banna. Berkeley: University of California Press, 1978.

⁷ Již ve 30. letech inspirovaly myšlenky Muslimského bratrstva zahraniční studenti, především arabské, kteří po návratu z Egypta přispěli k věhlasu egyptských bratří a nejednou stáli za zakládáním odnoží bratrstva v dalších částech arabského světa – v Iráku, v Sýrii, v Súdánu, v Transjordánsku nebo v zemích Perského zálivu. Jednotlivé odnože prošly odlišným vývojem a dnes působí pod různými názvy. Zatímco např. v Iráku bylo hnutí potlačeno, v Jordánsku mají bratří významné parlamentní zastoupení.

- ⁸ Někteří autoři nevěří ve spojitost osoby al-Banná s touto skupinou, zatímco jiní se domnívají, že al-Banná tuto síť vytvořil. Viz např. *International Encyclopaedia of Terrorism*. Chicago: Fitzroy Dearborn publ., 1997, s. 419.
- ⁹ Dodnes není jisté, zda se Násirem vznášená obvinění zakládala na pravdě, ale faktem je, že ospravedlňovala novou vlnu represí. Bratři byli obviněni, že s částí armády připravovali puč, a začala nová vlna zatýkání. Jedním z častých závěrů je, že se celá událost odehrála v rámci boje egyptských tajných služeb, které soupeřily o získání vlivu na Násira. Další hypotéza považuje tento krok za pouhou lest, jejíž součástí byla amnestie, která měla dokázat, že určitý režimu nepohodlní bratři stáli za přípravami. Přes tisíc bratří bylo zatčeno a tři muži byli popraveni. Jedním z popravených byl významný ideolog Muslimského bratrstva Sajjid Qutb (1906–1966). Ten napsal mnoho děl, v nichž vyjadřoval své znechucení nad západním materialismem a ateismem, ovlivněn osobní zkušeností z USA (1948–1951). Ačkoli obdivoval technické vymoženosti západní civilizace, byl silně zaujat islámským způsobem rozvoje, jež považoval za jediný správný. Jeho hlavní dílo, nazvané *Milníky* na cestě, kritizuje morální nevázanost Západu a jeho politické zřízení a za jediný lék na všechny tyto bludy vydává islám. Slavným termínem se stala džahilija. Tento termín, původně určený na popis předislámské arabské společnosti, získal novodobý význam a označuje současné bezvěrecké režimy. Opakem tohoto nežádoucího stavu se měla stát salafija (praxe ctihodných předků). Politicko-ideový náboj tohoto spisu pro svobodné i uvězněné bratry byl obrovský. Mladí radikálové si vybrali některé pasáže, které si přímočaře vykládali jako výzvu k násilí. Nevšimli si těch částí spisu, které velebily tzv. velký džihád, a podráždění svou bezmocností, čerpali ze spisu inspiraci pro ozbrojený boj. Naopak umírnění islamisté zdůrazňovali smířlivé části díla, jimiž oponovali svým radikálním souvěrcům. V této dvojakosti Qutbova díla spočívá i jeho ošidnost. Viz též <http://www.witness-pioneer.org>
- ¹⁰ Jde o čtvrtý arabsko-izraelský konflikt, nazývaný jomkipurská válka proto, že vypukl dne 6. 10. 1973 na významný židovský svátek Jom Kippur. Izrael sice po těžkých ztrátách zvítězil, ovšem skončil mýtus o jeho neporazitelnosti. Viz např. Sachar, H.: *Dějiny státu Izrael*. Praha: Regia, 1998.
- ¹¹ Při bouřích v lednu 1977 zahynulo minimálně 80 lidí, když Sádát zrušil na naléhání Mezinárodního měnového fondu subvence na základní komodity. Existují spekulace, že bouře byly uměle vyvolány bezpečnostními složkami, avšak později se vymkly kontrole a staly se skutečným odporem vůči režimu. Viz Peletierre, S. C.: *A theory of fundamentalism. An inquiry into the origin and development of the movement* (1995) na <http://www.carlislewww.army.mil/usassi/welcome.htm>
- ¹² Popis atentátu na prezidenta Sádáta viz Heikal, M.: *Autumn of Fury*. New York: Random House, 1983.
- ¹³ Je zajímavé, že v řadách afghánských dobrovolníků nesloužili jen arabští mudžáhidové, ale např. i Čečeni, kteří poté využili svých válečných dovedností proti intervenující ruské armádě v roce 1994.
- ¹⁴ Je např. známou skutečností, že islámští radikálové mají ve své výzbroji mnoho amerických zbraní, které byly dodány agenti CIA pro afghánské bojovníky. Jsou mezi nimi např. přenosné protiletadlové rakety Stinger, kterých bylo dodáno asi 900 kusů. CIA dodávala zbraně afghánským mudžáhidům prostřednictvím pákistánské zpravodajské služby ISI. Agenti CIA hráli rovněž významnou úlohu při budování výcvikových táborů a municičních skladů v afghánských horách. Tato místa posléze sloužila jako cvičiště muslimských válečníků z celého světa. Prošli jimi tisíce saúdských Arabů (údajně cca 5 000), zhruba 3 000 Alžíránů, 2 000 Egyptfanů, jakož i islamistů z Jemenu, z Filipín, z Pákistánu, z Bosny, z Kašmíru, z Čečenska, a dokonce i čínští muslimové z ujgurské autonomní oblasti Sin-ťiang. Viz např. http://www.subcontinent.com/sapra/terrorism/tr_1998_11_001.shtml
- ¹⁵ Viz Mubarak, H.: *A tragedy of errors. The government is wasting its breath on the dangers of Islamist extremists in Europe. The problem is and always has been Afghanistan* (22. 1. 1998). Vol. 1, Iss. 24. Viz <http://www.cairotimes.com>
- ¹⁶ *Egypt versus irácko-iránská válka* viz Ramazani, R. K.: *Revolutionary Iran. Challenge and response in the Middle East*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986, s. 162–174. Brilantní analýza iráckého režimu viz Karsh, E. – Rautsi, I.: *Saddám Husajn*. Praha: Melantrich, 1996.
- ¹⁷ Viz Peletierre, S. C.: cit. dílo, s. 49. Viz též Peletierre, S. C.: *The Iran-Iraq War: Chaos in Vacuum*.
- ¹⁸ O súdánském islamismu viz Kropáček, L.: *Islámský fundamentalismus*. Praha: Vyšehrad, 1996.
- ¹⁹ Viz Villalta, J. B.: *Atatürk*. Ankara: T.T.K.Y., 1979, např. s. 355–359.
- ²⁰ Po dohodách z Camp Davidu byl Egypt vyloučen z LAS, avšak v roce 1987 byl znovu přijat a později se sídlo LAS opět přestěhovalo z Bagdádu do Káhiry.
- ²¹ Viz *Interview with Mubarak*. Newsweek, 19. 6. 1995.
- ²² Viz Mubarak, H.: cit. dílo.
- ²³ Tak činí např. i čeští experti. Viz Kropáček, L.: cit. dílo.
- ²⁴ *International Encyclopaedia of Terrorism*, cit. dílo, s. 421.
- ²⁵ Viz Mubarak, H.: *Pieces of the puzzle. How has Egypt's fractured Islamist movement come about?* (8. 1. 1998). Vol. 1, Iss. 24. Viz <http://www.cairotimes.com>
- ²⁶ V roce 1979 významný klerik ʿUmar ʿAbdarrahmán vydal fetvu (fatwá – nábožensko-právní rozhodnutí islámského znalce práva), v níž Sádáta označil za odpadlíka od víry a za legitimní cíl pro zabití. V 80. letech žil v exilu v Saúdské Arábii, v Pákistánu a od roku 1990 v USA. V současné době si odpykává doživotní trest v americkém vězení.
- ²⁷ Viz Mubarak, H.: *Pieces of the puzzle*, cit. dílo.
- ²⁸ Pojem al-Murábítún v arabštině znamená „poustevníci“, avšak v historickém kontextu také „ti, kteří zaujímají bojové pozice“.

- ²⁹ Blíže viz Ceasefire call splits militants. The call from jailed militant leaders to halt violence has divided their group's once-united ranks (7. 8. 1997). Vol. 1, Iss. 12. Viz též Extremists more extreme. The security solution is driving the militants to new heights of viciousness (27. 11. 1997). Vol. 1, Iss. 20. Viz rovněž Mubarak, H.: The violence of despair. Once a united force, the Gama Islamiyya is breaking apart (11. 12. 1998), Vol. 1, Iss. 21 na <http://www.cairotimes.com>
- ³⁰ Džihád vydává stejně jako GI svůj časopis v Kodani, a to s názvem al-Mudžáhid.
- ³¹ Viz Britannica Book Year 1997. Chicago, s. 414.
- ³² Viz Human rights in developing countries Yearbook 1996. Haag: Kluwer Law International, 1996. Viz též Human Rights Watch World Report. New York: HRW publishing, 1999.
- ³³ Brilantní studie na toto téma viz Peletierre, S. C.: Sharia law, cult violence and system change in Egypt (1994) na <http://carlislewww.army.mil/usassi/welcome.htm>
- ³⁴ V rozhovoru pro Financial Times (24. 4. 1993) reagoval prezident Mubárak na kritiku následovně: „Myslíte si, že policie fečne militantům »dobrý den« a dá jim šálek čaje a zákusek? Policie zpočátku nikdy nepoužila kulomet... v tomto ohledu se velmi přehání. Extremisté jsou mnohem násilničtější než policie.“ Viz Zina Sakur a její studie na www.roger.ucsd.edu/search/disamic+congresses
- ³⁵ V roce 1993 islámští radikálové podnikli pumový útok na Světové obchodní centrum, při němž zahynulo šest lidí a přes tisíc bylo zraněno. Za plánování útoků byl v USA odsouzen k doživotí i slepý šajch °Abdarrahmán. Spiklenci chtěli mj. vyhodit do povětří i budovu OSN a FBI.
- ³⁶ Viz The Middle East and North Africa 2000 (MEANA). London: Europa publ. Ltd., 1997.
- ³⁷ Viz tamtéž.
- ³⁸ Na sklonku roku 1995 se GI odchýlila od svého běžného operačního modu a společně s Džihádem vyhodila do povětří egyptskou ambasádu v Pákistánu; 17 lidí zahynulo. V následujících letech však opět GI útočila jen v Egyptě.
- ³⁹ Jak trefně poznamenal jeden z arabských expertů, vysoká volební procenta nejsou „výsledkem naivity a už vůbec nikoli politického omylu. Jsou pečlivě kalkulovány. Jako ve všech fašistických státech, založených na zmanipulovaných volbách, tato úmyslně absurdní a záměrně směšná čísla slouží ke specifickému účelu. Režimy mohou především zdiskreditovat a ponížít inteligenci tím, že ji nechají spolknout falešné výsledky, a dokonce je veřejně potvrdit.“ Viz Talbi, M.: Arabs and democracy. A record of failure. Journal of Democracy, Vol. 11, No. 3, July 2000.
- ⁴⁰ Termín „vesničané bez vesnice“ poprvé použil F. Khosrokhavar a cituje jej G. Keppel. Viz Keppel, G.: cit. dílo.
- ⁴¹ Viz Peletierre, S. C.: A theory of fundamentalism, cit. dílo.
- ⁴² Viz Peletierre, S. C.: Sharia law, cult violence and system change in Egypt, cit. dílo.
- ⁴³ Pochybnosti vyjadřuje např. S. C. Peletierre. Viz tamtéž. Obecněji též Lapidus, I.: A sober survey of the Islamic world. Orbis, 1996, Vol. 40, Iss. 3.
- ⁴⁴ O nebezpečí pro klidný vývoj Středního východu viz skvělá izraelská studie Soffer, A.: Natural resources in the Middle East na www.eliamap.gr/body_default.html. Viz též Cílek, V.: O vodě a hlíně. Půda a život civilizací. Proglas, rok 2000, číslo 4, s. 28–31.
- ⁴⁵ Většina údajů o kulturních střetech je čerpána z vynikající izraelské studie Ajalon, A.: Egypt's quest for cultural orientation (1999) na www.dayan.org
- ⁴⁶ Podle ještě rigoróznější interpretace islámského zákona šaríy mohl dokonce čelit trestu smrti jako odpadlík od víry.
- ⁴⁷ V 90. letech proběhlo v Egyptě mnoho obdobných procesů, z nichž je tzv. „Abú Zajdova aféra“ nejslavnější. Islamisté při nich využili islámského principu hisba, který umožňuje zahájit proces jménem islámské obce na podnět jednotlivce, jenž se domnívá, že žalovaná osoba způsobila islámu nějakou újmu, byť pouhým slovním útokem. Vláda, obávající se nakažlivého účinku hisba procesů, v roce 1996 omezila hisbu dodatkem, že souhlas se zahájením procesu musí dát generální prokurátor. Nicméně někteří představitelé sekulárního tábora (např. feministka Nawál Saadáwí) poukazují na to, že princip hisby je v rozporu s některými články egyptské ústavy, a požadují jeho úplné zrušení.
- ⁴⁸ Soudní systém Egypta je rozpolcen uplatňováním jak sekulárního, tak i islámského práva. Dodatek egyptské ústavy z roku 1980 charakterizuje islámské právo jako „hlavní zdroj legislativy“. Nicméně islámské právo šaría působí především v oblasti rodinných a osobních záležitostí.
- ⁴⁹ Mendel, M.: Islámská výzva. Brno: Atlantis, 1994.
- ⁵⁰ Ajalon, A.: cit. dílo.
- ⁵¹ Tamtéž.
- ⁵² Viz The Middle East and North Africa 2000, cit. dílo.